

بررسی و تحلیل نقوش پرنده سفالینه‌های اسلامی نیشابور با پرندگان موجود در زیست‌بوم منطقه

محمد شعبانی^۱، محمد ابراهیم زارعی^{۲*}

^۱دانشجوی دکتری، باستان‌شناسی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه بوعلی‌سینا، همدان، ایران.

^۲استاد گروه باستان‌شناسی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه بوعلی‌سینا، همدان، ایران.

(تاریخ دریافت مقاله: ۹۸/۲/۳۱، تاریخ پذیرش نهایی: ۹۸/۴/۱)

چکیده

با مشاهده مقالات منتشرشده در حوزه سفالینه‌های نیشابور به‌روشنی می‌توان دریافت که بسیاری از این مقالات بر روی تأثیر این نقوش از آثار و مفاهیم نمادین از جمله منظومه منطق‌الطیر عطار متمرکز شده‌اند اما آیا سفالگر نیشابوری هنگام تزئین اثر خود تنها متأثر از اینگونه آثار بوده است؟ آیا وجود انواع گونه‌های مختلف پرندگان در زیست‌بوم منطقه باعث تأثیرپذیری هنرمند در منقوش نمودن ظروف سفالی خود با نقش پرنده نداشته است؟ با طرح این پرسش‌ها با انجام یک پژوهش از نوع توصیفی-تطبیقی سعی شده است تا با بازطراحی انواع نقوش به‌کاررفته در تصاویر ظروف سفالی منتشرشده و مقایسه ویژگی‌های ظاهری آن‌ها با گونه‌های مختلف پرندگان موجود در منطقه، تأثیر زیست‌بوم در تولیدات سفالی نیشابور نشان داده شود. در این پژوهش با بررسی سفالینه‌ها بیش از ۲۹ نقش شناسایی گردید. بعد از مطالعه ویژگی‌های ظاهری نقوش و مقایسه آنان با گونه‌های مشابه مشخص گردید که تمامی نقوش در غالب ۸ راسته و ۲۳ گونه مختلف قرار دارند از این بین حجم عمده مربوط به پرندگانی است که عموماً در مناطق مسکونی زیست و پرورش دارند و انسان ارتباط نزدیکی با آنان دارد. از نکات مهم نبود هیچ‌گونه پرنده شکاری در بین نقوش مورد بررسی است.

واژه‌های کلیدی

سفال، نیشابور، زیست‌بوم، پرنده.

* نویسنده مسئول: تلفن: ۰۹۱۸۳۷۱۷۰۹۲، شماره: ۰۸۱-۳۸۲۷۷۹۸۶، E-mail: me-zarei@basu.ac.ir

مقدمه

و ایران است چراکه وجود مناطقی با شرایط مساعد زیستی به شکل واحه و قرارگیری این مناطق در مسیر پرندگان مهاجر باعث گردیده که منطقه نیشابور و به‌طور کلی حوزه خراسان بزرگ به‌عنوان یکی از زیست‌گاه‌های انواع پرندگان شناخته شود بدین دلیل در این مقاله با طرح این پرسش که آیا هنرمند سفالگر نیشابوری در طراحی نقش پرنده متأثر از زیست‌بوم منطقه خود بوده است؟ تلاش شده است تا با این فرضیه که؛ سفالگر نیشابوری علاوه بر مفاهیم نمادین در ایجاد نقوش از انواع پرندگان موجود در زیست محیط اطراف خود نیز متأثر بوده و تلاش کرده است تا هر نوع پرنده‌ای را که مشاهده می‌نموده با ویژگی‌های طبیعی‌اش بر روی سفال طراحی کند، مقایسه تطبیقی بین نقوش پرنده و گونه‌های پرندگان موجود در زیست‌بوم منطقه، تأثیرپذیری الگوهای تزئینی سفالینه‌های نیشابور را از این زاویه مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار دهد.

نقش پرنده در هنر و ادبیات ایران سرشار از مفاهیم نمادین و رمز گونه است. از این نقش به شکل گسترده و متنوع در آثار هنری تاریخ ایران چه قبل از اسلام و چه بعد از آن، استفاده شده است در واقع نقش پرنده در هر دوره از تاریخ این سرزمین با توجه به بسترهای مختلف فرهنگی (از جمله باورها و اعتقادات) عاملی برای انتقال مفاهیم بلند مدنظر هنرمندان بوده است. در دوران اسلامی نیز هنرمندان ایرانی تحت تأثیر تعالیم دین مبین اسلام بسیاری از مفاهیم معنوی مدنظر خود را در قالب نقش تزئینی پرنده و مبتنی بر اصول زیباشناختی ارائه می‌کردند. سفالینه‌های نیشابور را می‌توان بهترین نمونه این نوع نمایش دانست. مطالعات صورت گرفته بر روی نقوش پرنده این سفالینه‌ها، تأثیر آموزه‌های هنری قبل و بعد از اسلام را به‌خوبی آشکار نموده است اما به نظر می‌رسد عامل دیگری نیز هنرمندان سفالگر نیشابوری را در استفاده گسترده از این نقش، تحت تأثیر خود قرار داده و آن وجود پرندگان گوناگون در زیست‌بوم منطقه

پیشینه تحقیق

عمده تحقیقات صورت گرفته در حوزه سفالینه‌های نیشابور مربوط به نقوش و آرایه‌های به‌کاررفته در آن‌ها است. تمرکز این مطالعات نیز عموماً بر روی کتیبه‌ها و نقوش انسانی آن است و مطالعه بر روی نقوش حیوانی و به ویژه نقش پرنده به صورت پراکنده صورت گرفته است. باید متذکر شد که این مطالعات نیز عموماً بر اساس سفالینه‌های انجام‌شده که در کاوش‌های علمی به‌دست نیامده‌اند و بسیاری از آن‌ها مربوط به سفالینه‌های هستند که منصوب به نیشابور بوده و امروزه در موزه‌ها و مجموعه‌های خصوصی نگهداری می‌شوند. علاوه بر این، پژوهش‌های مذکور نقوش پرندگان را تنها از بعد مفاهیم نمادین و سمبلیک، بررسی نموده و هیچ یک به‌صورت متمرکز به ارتباط بین نوع نقش و گونه شبیه آن در زیست‌بوم منطقه، نپرداخته است. نقوش مورد مطالعه در این مقاله براساس سفالینه‌هایی است که در حفاری‌های موزه متروپلیتین در طول سال‌های ۱۹۳۵ تا ۱۹۴۰ و یک فصل در سال ۱۹۴۷ میلادی کشف شده است. سفالینه‌های مذکور در قالب کتابی تحت عنوان "سفالینه‌های اوایل اسلامی نیشابور" توسط چارلز ویلکینسون سرپرست این کاوش‌ها در سال ۱۹۷۳، منتشر شده است. این کتاب را در واقع می‌توان بهترین و کامل‌ترین اثر در مورد سفالینه‌های نیشابور دانست که تاکنون انتشار یافته است.

روش تحقیق

روش تحقیق در این پژوهش از نوع توصیفی-تطبیقی است و گردآوری اطلاعات آن با استفاده از بررسی تصاویر سفالینه‌های منتشرشده در کتاب "سفالینه‌های اوایل اسلامی نیشابور" تألیف چارلز ویلکینسون انجام شده است. در این پژوهش نقش پرنده روی سفالینه‌ها با استفاده از نرم‌افزارهای طراحی، بازطراحی شده و به منظور انجام مطالعات تطبیقی نیز نقوش طراحی شده با تصاویر گونه‌های پرندگان

منتشرشده در کتب، در داخل یک جدول و درکنار هم برای مقایسه قرار داده شده است علاوه بر این برای آشنایی با منطقه زیست پرنده مورد نظر در داخل کشور نیز نقشه پراکندگی آن‌ها در داخل همان جدول معرفی شده است.

نقش پرندگان

چارلز ویلکینسون سرپرست کاوش‌های موزه متروپلیتین در نیشابور، سفال‌های مکشوفه را مجموعاً در ۱۲ گونه تقسیم‌بندی کرده است. ۳ گروه از این سفالینه‌ها شامل؛ سفال‌های لعاب گلی نخودی^۲ که بزرگ‌ترین گروه از سفال‌های مکشوفه از نیشابور را شامل می‌شوند، سفال‌های سبک سامانی با نقوش سیاه بر روی زمینه سفید^۳ و سفالینه لعاب مات سفید^۴، بیش‌ترین و بزرگ‌ترین گونه‌های سفال‌های نیشابور هستند که حاوی نقوش پرنده می‌باشند. علاوه بر این، در سفالینه‌های منقوش چندرنگ و سفالینه‌های منقوش با نقش سیاه و لکه زرد^۵ نیز به شکل محدود از نقش پرنده استفاده شده است. اما بیش‌ترین حجم نقش پرنده در بین تمامی گونه‌های سفال نیشابور را می‌توان بر روی سفالینه‌های نخودی مشاهده نمود. در سفالینه‌های نخودی که به‌عنوان سفال شاخص نیشابور نیز شناخته می‌شود گاهی نقش پرنده به‌عنوان عنصر اصلی در تزئین ظرف به‌کاررفته است در حالی که در انواع دیگر، از آن به‌عنوان نقشی پرکننده و فرعی به همراه نقوشی مانند کتیبه‌های کوفی، پیکره‌های انسانی و حیوانی، تزئینات گیاهی و گاهی با ترکیبی از تمامی آن‌ها، استفاده شده است. البته باید خاطر نشان کرد که سفالگر جدای از نوع ظرف و یا سبک تزئینی آن تقریباً در هر جا که خواسته و توانسته از نقش پرنده به‌عنوان عنصری تزئینی استفاده کرده است و از این نظر نمی‌توان ارتباطی بین سبک‌های مختلف سفال نیشابور و نقش پرنده جستجو نمود.

سفالگر نیشابوری در طراحی نقش پرنده گاه بیش‌ترین دقت را نموده و آن را به شکل طبیعت‌گرایانه‌ای بر روی اثر خود ایجاد کرده

می‌دهند (Higgins at al., 2001, 51). در ایران نیز این نوع پرندگان از بیش‌ترین تعداد خانواده و گونه برخوردار هستند. گنجشک‌سانان با جثه‌ای کوچک تا متوسط و با رنگ‌های گوناگون، در بیشتر نقاط دنیا از جمله ایران توانایی زیست دارند (ادهمی میرحسینی، ۱۳۸۷، ۱۶۶). با وجود گستردگی انواع گنجشک‌سانان، تنها ۲ تیره از نقوش این پرندگان بر روی سفالینه‌های نیشابور به تصویر کشیده شده است تمامی این پرندگان از بومیان ایران بوده و در بیشتر نقاط ایران پراکنده‌اند.

۱-۱- توکای گلوسپاه^۷

نقش مربوط به این پرندۀ که در شکل آماده پرواز نشان داده شده است، بر روی قطعه سفال مکشوفه از تپه مدرسه دیده می‌شود (Wilkinson, 1973, 28). ویژگی‌های ظاهری این نقش از جمله؛ جثه‌ای کوچک، قامت راست، پاهای کوتاه به همراه سینه و گلوی سیاه‌رنگ، بسیار شبیه به ویژگی‌های توکای گلوسپاه است (جدول ۱). توکایان بیش‌تر در مناطقی با آب و هوای گرم از جمله مناطق شرقی ایران مانند منطقه نیشابور پراکنده‌اند (Perrins, 1991, 186).

۱-۲- زاغ اوراسیایی^۸

نقش بعدی از گنجشک‌سانان مربوط به تیره کلاغ و گونه زاغ اوراسیایی یا همان زاغی است که بزرگ‌ترین جثه را در بین گنجشک‌سانان دارند (اسکات و دیگران، ۱۳۵۴، ۲۵۵). شکل توپوگرافی بدن این نقش، به همراه دم بلند و کشیده آن ویژگی‌های مشابه آشکاری هستند که با زاغ اوراسیایی دارد. علاوه بر این پاهای کشیده و پرهای سفیدرنگ شکم این پرندۀ نیز بخوبی در این نقش دیده می‌شود (جدول ۲). این نوع پرندۀ نیز به مانند دیگر پرندگان گنجشک‌سانان، توانایی زیست در بیش‌تر نقاط ایران از جمله منطقه نیشابور را دارد.

۲- راسته ماکیان‌سانان^۹

انواع پرندگان این راسته بیشتر جثه‌ای کوچک تا متوسط دارند و با پاهای بدون پر و اغلب دارای سیخک به صورت خشک‌زی زندگی می‌کنند. در اغلب ماکیانیان به دلیل وجود بال‌های کوتاه و گرد، میلی به پرواز دیده نمی‌شود (ادهمی میرحسینی، ۱۳۸۷، ۱۵۵). این پرندگان در بیش‌تر نقاط مختلف دنیا و ایران زیست می‌کنند (Dyke & Gu-

و گاه در استلیزه و خلاصه‌سازی آن تلاش نموده و نقش را در قالب فرمی پرندۀوار به تصویر کشیده است اما در هر دو حالت او برای بیان وجود تفاوت بین نقوش تغییراتی را در شکل و توپوگرافی بدن پرندۀ نشان داده است. این تغییرات عموماً در شکل بدن، پاها، دم، گردن و منقار پرندۀ قرار دارد و با وجود این تغییرات تفاوت‌های طبیعی بین راسته‌های مختلف پرندگان را می‌توان تشخیص داد. بسیاری از نقوش نیز تغییراتی در تاج و بال‌ها را نشان می‌دهند اما این تغییرات بسیار استلیزه بوده و به جای نمایش ویژگی‌های نوع و گونه پرندۀ عموماً جنبه تزئینی دارند. برای نمونه در بسیاری از این نقوش، سفالگر بال‌های پرندۀ را به صورت باز طراحی کرده و یا این بخش از بدن پرندۀ را به گردن یا بالای سر آن متصل نموده است. علاوه بر این شکل ظروف نیز بر روی نقش تأثیر گذاشته و در برخی از موارد باعث تغییر فرم نقش شده است. محل قرارگیری نقوش نیز در سطح ظروف به جز گونه‌های موسوم به سفالینه‌های منقوش سیاه روی زمینه سفید، از قانون خاصی پیروی نمی‌کند و به تأثیر از نقوش دیگر در قسمت فوقانی، شکم ظرف و یا قسمت تحتانی آن قرار دارد. اما در ظروف سیاه روی زمینه سفید که عموماً با استفاده از کتیبه‌های کوفی تزئین شده‌اند، نقش پرندۀ در کف ظرف و به صورت لکه‌ای سیاه رنگ و اغلب به شکل کاملاً استلیزه کار شده است.

در میان تصاویر سفالینه‌های منتشرشده در کتاب، تعداد ۲۹ نقش مورد بررسی قرار گرفته است این تعداد از نقوش بدون تکرار است و هر یک از آن‌ها دارای ویژگی‌هایی متفاوت در فرم ظاهری بوده و نشان از تفاوت در راسته و تیره پرندۀ گان دارند. از این بین تعداد ۴ نقش تفاوت‌های بسیار جزئی در شکل بدن و منقار و یا تاج با دیگر انواع پرندگان تیره خود دارند و تشخیص گونه پرندۀ تنها در حد حدس و گمان است اما مابقی نقوش کاملاً قابل مقایسه با گونه طبیعی خود پرندۀ بوده و بین آن‌ها تفاوت فاحشی در راسته و تیره‌ای که به آن تعلق دارند، وجود دارد. این تعداد از نقوش به صورت جزء به جزء در شکل بدن، منقار، دم و پاها با گونه مشابه خود در طبیعت قابل مقایسه می‌باشند. براساس تقسیم‌بندی مختلف پرندگان این نقوش را می‌توان در ۸ راسته و ۱۶ تیره مختلف تقسیم نمود.

۱- راسته گنجشک‌سانان^۶

گنجشک‌سانان تقریباً نیمی از پرندگان شناخته‌شده دنیا را تشکیل

جدول ۱- تصویر توکای گلوسپاه به همراه نقشه پراکندگی.

			
نقشه پراکندگی توکای. ماخذ: (منصوری، ۱۳۷۹، ۲۱۶).	تصویر توکای گلوسپاه. ماخذ: (اسکات و دیگران، ۱۳۵۴، ۲۲۱)	نقش توکای گلوسپاه بر روی سفالینه.	تصویر توکای گلوسپاه بر روی سفالینه. ماخذ: (Wilkinson, 1973, 52, PL. 85)

(las, 2003, 137).

منطقه نیشابور در ایران و مناطق غربی‌تر از جمله اروپا می‌شده است (دهخدا، جلد ۳۳، ۱۳۳۵، ۶۳).

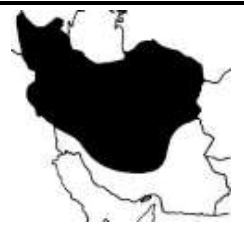

۲-۱- طاووس^۱

۲-۲- مرغ خانگی^{۱۱}

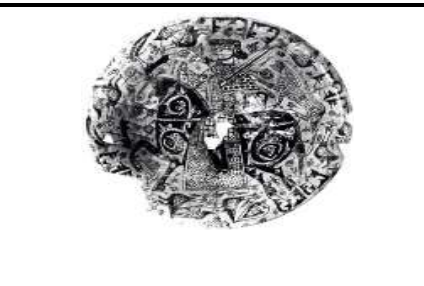

از معروف‌ترین پرندگان راسته ماکیان‌سانان، پرندۀ آشنای مرغ خانگی است. نر این پرندۀ که خروس نامیده می‌شود یکی از پرندگان محبوب تاریخ کشورهای مختلف از جمله ایران است (چنگیز و رضالو، ۱۳۹۰، ۲). انواع مختلف بومی این نوع پرندۀ تقریباً در تمامی نقاط ایران پراکنده‌اند. گوناگونی انواع این پرندۀ بومی در بین نقوش سفالینه‌های مورد بررسی نیز دیده می‌شود به صورتی که تعداد دو

طاووس از جمله معروف‌ترین پرندگان راسته ماکیان است. نقش این پرندۀ با تغییرات بسیار اندکی بر روی چندین سفالینۀ نیشابور دیده می‌شود. در تمامی این نقوش سفالگر با تأکید و تمرکز بر روی دم و تاج این پرندۀ که زیباترین اعضای آن است نقش آن را به وضوح از دیگر نقوش متمایز کرده است (جدول ۳). طاووس بومی ایران نیست اما به نظر می‌رسد در گذشته به دلیل زیبایی‌اش، از مناطق بومی خود در شرق ایران، به خصوص از سرزمین هند وارد مناطق مختلف از جمله

جدول ۲- تصویر زاغ اوراسیایی به همراه نقشه پراکندگی.

			
نقشه پراکندگی زاغی. ماخذ: (اسکات و دیگران، ۱۳۵۴، ۳۸۰)	تصویر زاغ اوراسیایی. ماخذ: (اسکات و دیگران، ۱۳۵۴، ۲۴۸)	نقش زاغی (زاغ اوراسیایی) بر روی سفالینۀ .	تصویر زاغ اوراسیایی بر روی سفالینۀ. ماخذ: (Wilkinson, 1973, 201, PL. 40)

جدول ۳- تصویر طاووس به همراه نقشه پراکندگی.

			
			
			
		تصویر طاووس بر روی سفالینۀ. ماخذ: (Wilkinson, 1973, 200, PL. 39)	
تصویر نقشه پراکندگی طاووس.	تصویر طاووس.	نقش طاووس بر روی سفالینۀ.	

و سنگدانی عضلانی، نسبت به انواع پرندگان دیگر مشخص می‌شوند (ادهمی میرحسینی، ۱۳۸۷، ۱۵۹). انواع این پرندگان زیستگاه‌های متنوعی دارند و تقریباً در بیشتر نقاط دنیا دیده می‌شوند (Baptista, et al., 1992). تیره‌های مختلفی از این پرندگان نیز در ایران زیست می‌کنند.

۳-۱- تیره کبوتر^{۱۴}

فراوان‌ترین گونه مربوطه به نقوش پرندگان سفال‌های نیشابور مربوط به این تیره است به‌صورتی که از بین ۶ نقش از این گروه تعداد ۵ نقش آن مربوط به دو پرنده کبوتر و قمری است. در بین انواع این خانواده، گونه‌هایی مانند؛ قمری خانگی، قمری معمولی، یا کریم، کبوتر و کبوتر چاهی به تصویر کشیده شده‌اند. نقوش مذکور تغییراتی اندکی در بین انواع زیرتیره خود دارند. در این نقوش تقریباً تمامی شواهد ظاهری از جمله؛ شکل بدن، منقار، بال‌ها، دم، پاها و پنجه‌ها قابل مقایسه با گونه مشابه طبیعی خود هستند (جدول ۶). تمامی پرنده‌های مذکور بومی ایران هستند و تقریباً در تمامی نقاط ایران توانایی زیست دارند.

نقش متفاوت از این پرنده که هریک با تفاوت‌هایی در فرم بدن قرار دارند، وجود دارد. در هر دو نقش، شکل بدن، منقار، تاج، پاها و دم پرنده قابل مقایسه با گونه طبیعی خود است (جدول ۴).

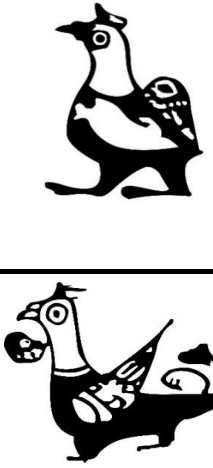

۳-۲- کبک^{۱۵}

نقش بعدی از این راسته مربوط به کبک است. این نقش بر روی بدنه داخلی یک کاسه سفالی به تصویر کشیده شده است. کبک پرنده مورد علاقه شکارچیان است. این پرنده در دامنه‌های کوهستان و مناطق شیب‌دار صخره‌ای به سر می‌برد و به‌صورت بومی در ایران و منطقه نیشابور فراوان است (منصوری، ۱۳۷۹، ۱۰۶). حالت بدن به همراه شکل پاها، دم و به ویژه منقار قوس‌دار این نقش شباهت فراوانی با کبک دارد (جدول ۵).

۳-۳- راسته کبوترسانان^{۱۶}

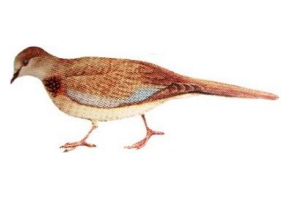

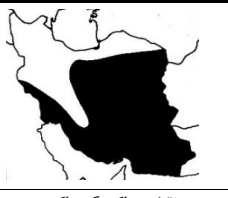
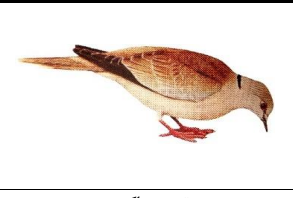
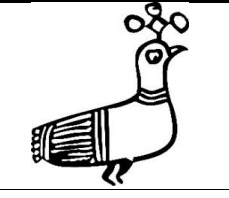

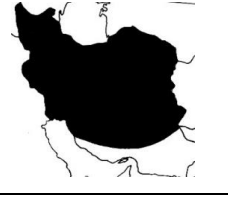

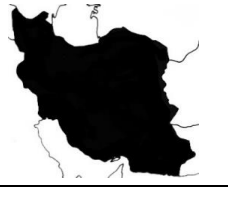
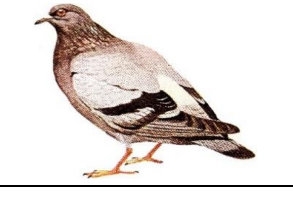

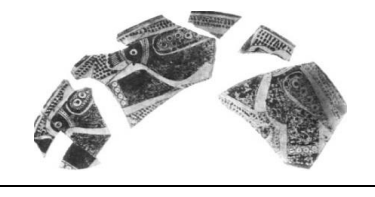
این نوع از پرندگان اغلب بدنی با آناتومی توپر یا گوشت‌آلود دارند و نسبت به ماکیانین از جثه‌ای کوچک‌تری برخوردارند. کبوترسانان سری کوچک و پایهای پوشیده از نوعی فلس دارند و با چینه‌دانی بزرگ

جدول ۴- تصویر مرغ خانگی به همراه نقشه پراکندگی.

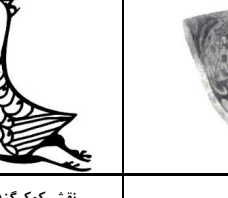

			
تصویر نقشه پراکندگی خروس.	تصویر خروس.	نقش خروس یا مرغ بر روی سفالینه.	تصویر مرغ خانگی بر روی سفالینه. ماخذ: (Wilkinson, 1973, 47, PL. 64)
			
تصویر نقشه پراکندگی کبک. ماخذ: (منصوری، ۱۳۷۹، ۱۰۶)	تصویر کبک.	نقش کبک بر روی سفالینه.	تصویر کبک بر روی سفالینه. ماخذ: (Wilkinson, 1973, 50, PL. 73)

جدول ۵- تصویر کبک به همراه نقشه پراکندگی.

جدول ۶- تصاویر تیره کبوتر به همراه نقشه پراکندگی.

			
نقشه پراکندگی قمری خانگی. مأخذ: (اسکات و دیگران، ۱۳۵۴، ۲۷۲)	تصویر قمری خانگی. مأخذ: (اسکات و دیگران، ۱۳۵۴، ۱۹۱)	نقش قمری خانگی بر روی سفالینه.	تصویر قمری خانگی بر روی سفالینه. مأخذ: (Wilkinson, 1973, 46, PL. 63)
			
نقشه پراکندگی یاکریم. مأخذ: (اسکات و دیگران، ۱۳۵۴، ۲۷۲)	تصویر یاکریم. مأخذ: (اسکات و دیگران، ۱۳۵۴، ۱۹۱)	نقش یاکریم بر روی سفالینه.	تصویر یاکریم بر روی سفالینه. مأخذ: (Wilkinson, 1973, 45, PL. 62)
			
نقشه پراکندگی قمری معمولی. مأخذ: (اسکات و دیگران، ۱۳۵۴، ۲۷۲)	تصویر قمری معمولی. مأخذ: (اسکات و دیگران، ۱۳۵۴، ۱۸۹)	نقش قمری معمولی بر روی سفالینه.	تصویر قمری معمولی بر روی سفالینه. مأخذ: (Wilkinson, 1973, 154, PL. 46)
			
تصویر نقشه پراکندگی کبوتر.	تصویر کبوتر.	نقش کبوتر بر روی سفالینه.	تصویر کبوتر بر روی سفالینه. مأخذ: (Wilkinson, 1973, 192, PL. 47)
			
نقشه پراکندگی کبوتر چاهی. مأخذ: (اسکات و دیگران، ۱۳۵۴، ۲۷۲)	تصویر کبوتر چاهی. مأخذ: (اسکات و دیگران، ۱۳۵۴، ۱۹۰)	نقش کبوتر چاهی بر روی سفالینه.	تصویر کبوتر چاهی بر روی سفالینه. مأخذ: (Wilkinson, 1973, 45, PL. 62)

جدول ۷- تصویر کوکر گندمی به همراه نقشه پراکندگی.

			
نقشه پراکندگی کوکر گندمی. مأخذ: (اسکات و دیگران، ۱۳۵۴، ۲۷۲)	تصویر کوکر گندمی. مأخذ: (اسکات و دیگران، ۱۳۵۴، ۱۸۹)	نقش کوکر گندمی بر روی سفالینه.	تصویر پرندۀ بر روی سفالینه. مأخذ: (Wilkinson, 1973, 45, PL. 62)

تفاوت‌های اندکی تکرار شده است از خانواده درنا و مربوط به درنای خاکستری است. درنا از جمله پرندگان مهاجر ایران است. این پرنده با گردن و پاهای بلند شبیه لک‌لک بوده و تنها اندکی بزرگ‌تر و منقارش کوچک‌تر است (دیانی، ۱۳۷۶، ۱۱۴)، از نشانه‌های ظاهری این پرنده افتادگی شاه‌پره‌های دم و زیر گردن به همراه پاهای بلند و کشیده است که سفالگر در طرح‌های خود نیز آن‌ها را لحاظ کرده است (جدول ۹). نقش دیگری در این گروه وجود دارد که تمامی خصیصه‌های سیمای این راسته از پرندگان از جمله؛ شکل بدن، گردن دراز و پاهای بلند و کشیده را دارد اما به دلیل خلاصه‌سازی بیش از حد، نمی‌توان این نقش را به گونه خاصی از این راسته نسبت داد (Wilkinson, 1986, 159, PL. 25).

۵- راسته غازسانان^{۱۹}

غازسانان به‌طور کلی به دو گروه اصلی تقسیم می‌شوند؛ گروه اول مربوط به قوها و غازها و گروه دوم نیز انواع اردک‌ها را شامل می‌شوند (منصوری، ۱۳۷۹، ۳۴). از نظر ساختمان بدنی پرندگان این راسته تفاوت‌های ظاهری چشمگیری دارند. اردک‌ها با وجود خصوصیات ظاهری مشابه از جمله؛ پاهایی کوتاه، گردنی متوسط، منقار تخت و جثه نسبتاً بزرگ، خود به چند گروه تقسیم می‌شوند. در مقابل غازها نسبت به اردک‌ها گردنی بلندتر و جثه‌ای بزرگتر دارند و پاهای آن‌ها تقریباً در وسط سطح شکمی آن‌ها قرار دارد (اسکات و دیگران، ۱۳۵۴، ۴۶). قوها از تمامی انواع این راسته بزرگترند و گردن دراز و باریک، آن‌ها را از مرغابی‌های دیگر متمایز می‌کند. بسیاری از غازسانان پرندگان بومی ایران نیستند اما تعدادی از انواع آن‌ها در مسیر مهاجرت خود از شمالگان وارد مناطقی از ایران شده و بخشی از سال را در آن سپری می‌کنند. اغلب انواع پرندگان این راسته آبزی هستند و نواحی از قبیل کناره آبگیرها، دریاچه‌های دائمی و فصلی و باتلاق‌ها را ترجیح می‌دهند (دیانی، ۱۳۷۶، ۸۵-۲۳) نواحی که در زیست بوم نیشابور کم‌تر دیده می‌شود به همین دلیل هیچ یک از گونه‌های پرندگان این راسته به صورت وحشی در این منطقه زیست نمی‌کنند.

۵-۱- اردک کله‌سبز^{۲۰}

در بین نقوش پرندگان راسته غازسانان تنها یک نقش بیش‌ترین

۳-۲- کوکر گندمی^{۱۵}

تنها یک نقش از تیره باقرقری‌بان در بین انواع کبوترسانان دیده می‌شود. این نقش از خانواده کوکر و گونه مشخص کوکر گندمی است. در این تصویر سفالگر با الگوبرداری از شکل بدن، پر و دم راهراه و پاهای کوتاه آن، نقش خود را طراحی کرده است (جدول ۷). کوکر پرنده بومی ایران است و بیشتر در مناطق بیابانی و لم‌بزرع از جمله مناطق بیابانی نیشابور زیست می‌کند (اسکات و دیگران، ۱۳۵۴، ۱۸۴).

۴- راسته درناسانان^{۱۶}

این راسته اغلب شامل پرندگانی بزرگ با تنوع زیاد هستند. درناسانان با پاها و گردن دراز، دم نسبتاً کوتاه، بال‌های دراز و منقاری کشیده و ضخیم اغلب به همراه پر و بال‌هایی با ترکیبی از سیاه و سفید، تفاوت آشکاری با دیگران پرندگان دارند (اسکات و دیگران، ۱۳۵۴، ۱۱۶). بیشتر درناسانان از جمله پرندگان مهاجری هستند که با تغییرات فصلی به‌صورت دسته‌جمعی از شمالگان به مناطق جنوبی‌تر پرواز می‌کنند. هر چند برخی از گونه‌های این راسته مانند هوبره در مناطق بیابانی و نیمه‌بیابانی هم قادر به زیست هستند اما باتلاق‌زارها و تالاب‌ها از مکان‌های مورد علاقه درناسانان می‌باشد. در ایران نیز گونه‌های مختلف این پرندگان به‌صورت فصلی و پیوسته دیده می‌شوند.

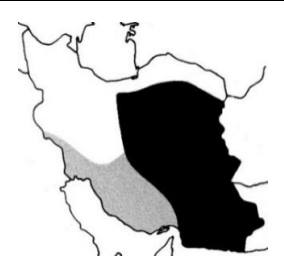

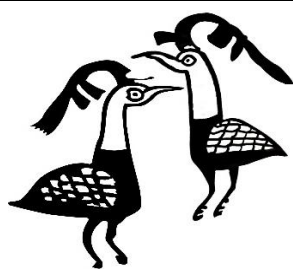

۴-۱- هوبره^{۱۷}

از جمله پرندگان این راسته که تصویر آن بر روی ظروف سفالی نیشابور دیده می‌شود هوبره یا شاه‌هوبره است. این پرنده از نظر شکل ظاهری شبیه بوقلمون بوده و اغلب در تپه ماهورها، دشت‌ها و ریگزارها و شن‌زارها زندگی می‌کند (منصوری، ۱۳۷۹، ۱۲۲). گردن و پاهای نسبتاً بلند و حجیم (نسبت به گردن پرندگانی مانند غو) بال‌هایی پر از پره‌های راهراه و دم نسبتاً کوتاه از جمله ویژگی‌های سیمای هوبره است که سفالگر در طراحی نقش روی سفال به آن توجه کرده است (جدول ۸). هوبره تنها گونه از راسته درناسانان است که در منطقه نیشابور به صورت بومی زیست می‌کند.

۴-۲- درنای خاکستری^{۱۸}

پرنده بعدی از این راسته که نقش آن بر روی دو ظروف سفالی با

جدول ۸- تصویر هوبره به همراه نقشه پراکندگی.

			
نقشه پراکندگی هوبره. مأخذ: (اسکات و دیگران، ۱۳۵۴، ۳۶۹)	تصویر هوبره. مأخذ: (اسکات و دیگران، ۱۳۵۴، ۱۱۲)	نقش هوبره بر روی سفالینه. مأخذ: (اسکات و دیگران، ۱۳۵۴، ۱۱۲)	تصویر پرنده بر روی سفالینه. مأخذ: (Wilkinson, 1973, 87, PL. 59)

۵-۳- قوها^{۲۲}

در مجموع تعداد ۴ نقش از پرندگان این راسته مربوط به خانواده غوها هستند. تعداد دو نقش از نقوش مذکور برخی از ویژگی‌های ظاهری از قبیل؛ آناتومی بدن، شکل سر و درازی گردن، قوی ساکت (قوی گنگ) را نشان می‌دهند. یکی از ویژگی‌های بارز قوی ساکت نسبت به سایر هم خانواده‌های خود داشتن گردنی به حالت حرف S انگلیسی برعکس است که سفالگر در طراحی خود به آن توجه نموده است. نقش بعدی از این تیره مربوط به قوی فریاد کش است. این قو جثه بزرگتری نسبت به قوهای دیگر دارد. علاوه بر این از مشخصه‌های این قو نبود قوس مشخصی در گردن، پاهای کوتاه و منقار نسبتاً بلند است که باعث تفاوت ظاهری با قوی کوچک یا قوی ساکت می‌شود. تمامی این تفاوت‌های ظاهری را سفالگر در طراحی خود اعمال نموده است (جدول ۱۲). نقش بعدی از خانواده قوها مربوط به قوی کوچک (قوی تندرا) است. مشخصه ظاهری این قو از جمله جثه کوچک نسبت به سایر هم خانواده‌های خود و داشتن قوس زیاد در ستون فقرات است از جمله ویژگی‌هایی است که سفالگر در طراحی خود به آن توجه نموده است (جدول ۱۲).

۶- راسته سبزه‌سازان^{۲۳}

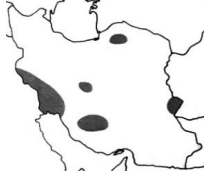
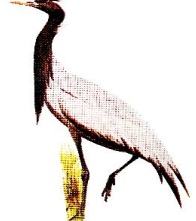

این راسته از پرندگان ویژگی‌های ظاهری بسیار مشخصی دارند. جثه نسبتاً کوچک، پر و بال‌های رنگین و منقار نسبتاً بزرگ و سخت

قربانیت را با انواع اردک‌ها به ویژه اردک کله سبز دارد. این پرند به پاهای کوتاه، منقار پهن و سیمای بدن، تمام ویژگی‌های خانواده اردک‌سانان را نشان می‌دهد. هرچند نقش مذکور به احتمال زیاد مربوط به اردک کله سبز است اما باید خاطر نشان کرد به دلیل تفاوت‌های ظاهری ناچیز بین انواع اردک‌ها ممکن است مربوط به گونه‌ای دیگر از انواع این نوع پرند باشد (جدول ۱۰).

۵-۲- غازها^{۲۱}

نقش بعدی از پرندگان این راسته مربوط به غازسانان است. این نقش با توجه به سیمای سر و منقار پرند، شباهت بسیار زیادی با نوع غاز پازرد دارد. علاوه بر این نسبت طول گردن به بدن در نقش مذکور نشان می‌دهد که سفالگر در طراحی این نقش در ذهن خود تصویری از یک غاز را مجسم کرده بوده است. از انواع دیگر غازها که نقش آن بر روی ظروف سفالی نیشابور دیده می‌شود غاز خاکستری است (جدول ۱۱). به لحاظ ویژگی‌های ظاهری، غاز خاکستری و پازرد تفاوت چشمگیری با یکدیگر ندارند اما علاوه بر بلندای گردن در نوع خاکستری، دلیل تفکیک آن‌ها، وجود ترکیب رنگی در طراحی این دو نوع غاز است. برای نمونه سطح شکم و سینه غاز خاکستری کمرنگ‌تر از بال و پرهای پشتی آن است و پرهای روی قسمت فوقانی گردن آن پررنگ‌تر از قسمت تحتانی است در صورتی که این ترکیب رنگی در نوع پازرد خیلی چشمگیر نیست.

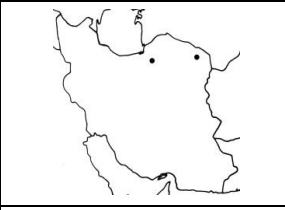
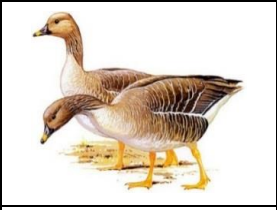
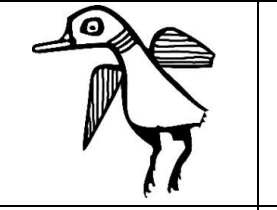

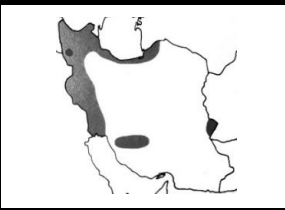

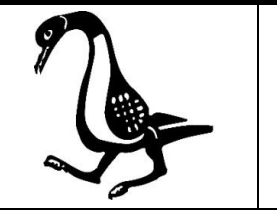
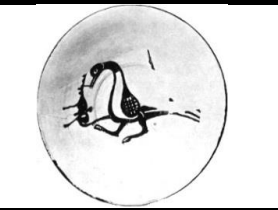
جدول ۹- تصویر درنای خاکستری به همراه نقشه پراکندگی.

			 تصویر پرند بر روی سفالینه. مأخذ: (Wilkinson, 1973, 113, PL. 13)
نقشه پراکندگی درنای خاکستری. مأخذ: (اسکات و دیگران، ۱۳۵۴، ۳۶۹)	تصویر درنای خاکستری. مأخذ: (اسکات و دیگران، ۱۳۵۴، ۱۱۱)	نقش درنای خاکستری بر روی سفالینه.	 تصویر پرند بر روی سفالینه. مأخذ: (Wilkinson, 1973, 114, PL. 15)

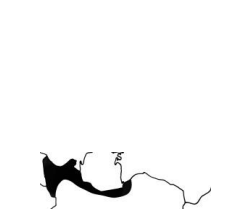

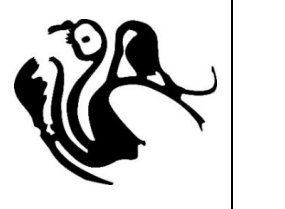

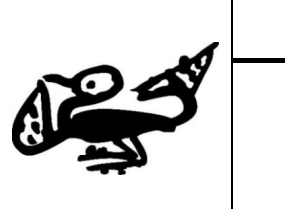
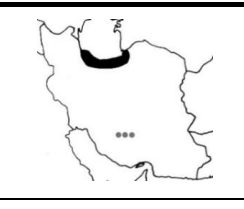

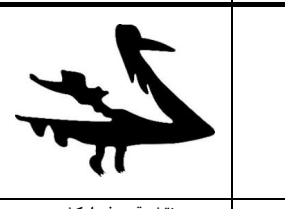
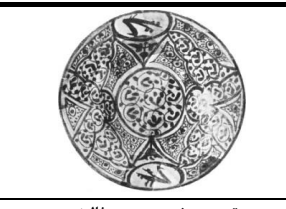

جدول ۱۰- تصویر اردک کله سبز به همراه نقشه پراکندگی.

			 تصویر پرند بر روی سفالینه. مأخذ: (Wilkinson, 1973, 52, PL. 75)
نقشه پراکندگی کله سبز. مأخذ: (اسکات و دیگران، ۱۳۵۴، ۳۶۵)	تصویر اردک کله سبز. مأخذ: (اسکات و دیگران، ۱۳۵۴، ۶۱)	نقش اردک کله سبز بر روی سفالینه.	

جدول ۱۱- تصاویر انواع غاز به همراه نقشه پراکندگی.

			
نقشه پراکندگی غاز یازرد. مأخذ: (منصوری، ۱۳۷۹، ۴۲۸)	تصویر غاز یازرد. مأخذ: (URLI)	نقش غاز یازرد بر روی سفالینه.	تصویر پرنده بر روی سفالینه. مأخذ: (Wilkinson, 1973, 52, PL. 84)
			
نقشه پراکندگی غاز خاکستری. مأخذ: (اسکات و دیگران، ۱۳۵۴، ۲۶۴)	تصویر غاز خاکستری. مأخذ: (اسکات و دیگران، ۱۳۵۴، ۵۱)	نقش غاز خاکستری بر روی سفالینه.	تصویر پرنده بر روی سفالینه. مأخذ: (Wilkinson, 1973, 112, PL. 10)

جدول ۱۲- تصاویر انواع قو به همراه نقشه پراکندگی.

			
			تصویر پرنده بر روی سفالینه. مأخذ: (Wilkinson, 1973, 124, PL. 64)
نقشه پراکندگی قوی ساکت. مأخذ: (منصوری، ۱۳۷۹، ۲۶)	تصویر قوی ساکت (URL I)	نقش قوی ساکت بر روی سفالینه.	تصویر پرنده بر روی سفالینه. مأخذ: (Wilkinson, 1973, 124, PL. 70)
			
تصویر نقشه پراکندگی قوی فریادکش.	تصویر قوی فریادکش. مأخذ: (اسکات و دیگران، ۱۳۵۴، ۵۲)	نقش قوی فریادکش بر روی سفالینه.	تصویر پرنده بر روی سفالینه. مأخذ: (Wilkinson, 1973, 204, PL. 51)
			
نقشه پراکندگی قوی کوچک. مأخذ: (منصوری، ۱۳۷۹، ۲۸)	تصویر قوی کوچک یا قوی تندرا. مأخذ: (URLI)	نقش قوی کوچک یا قوی تندرا بر روی سفالینه.	تصویر پرنده بر روی سفالینه. مأخذ: (Wilkinson, 1973, 200, PL. 35)

نقش بعدی نیز که تنها سر پرنده در آن مشخص است ویژگی‌های ظاهری گونه خروس کولی را نشان می‌دهد.

۷-۱- پاشلک معمولی^{۲۶}

خانواده پاشلک با پاهایی کشیده، منقار بلند و راست و دم نامشخص در کنار آب و مناطق باتلاقی زیست می‌کنند. انواع گونه‌های این نوع پرنده‌ها اختلاف ظاهری بسیار کمی با یکدیگر دارند به همین دلیل ممکن است گونه نقاشی شده مربوط به نوع دیگری از خانواده پاشلک باشد اما در هر صورت تصویر پرنده طراحی شده با تأکید بر ویژگی‌های ظاهری تیره پاشلک به روشنی به این خانواده از پرنده‌ها اشاره دارد (جدول ۱۴).

۷-۲- خروس کولی^{۲۷}

این گونه از پرنده‌ها راسته آبچلیک‌سانان، جثه نسبتاً بزرگی دارند و به واسطه کاکل باریک و دراز سیاه رنگ و بال‌های بلند و نسبتاً گرد خود، از دیگر گونه‌های این راسته متمایز می‌شوند (منصوری، ۱۳۷۹، ۱۳۴). خروس کولی در یک منطقه وسیعی از آفریقا تا بخش‌هایی از چین زیست می‌کند و در این محدوده اغلب در دسته‌های بزرگ به مهاجرت می‌پردازد (Godfrey, 1986, 179). این پرنده در منطقه نیشابور نیز عموماً در فصل زمستان در علفزارها، کشتزارها و اراضی خیس و باتلاقی دیده می‌شود. همانطور که ذکر شد تنها بخشی از سر این پرنده که شباهت زیادی به ویژگی‌های ظاهری خروس کولی دارد به تصویر کشیده شده است (جدول ۱۵).

از ویژگی‌هایی است که آنان را از دیگر پرنده‌ها مشخص می‌کند (منصوری، ۱۳۷۹، ۲۲۸). پرنده‌ها این راسته را می‌توان به جز قسمت مرکزی کشور و مناطق کویری و بیابانی، در هر جایی که آب‌بند و تالابی وجود دارد، مشاهده نمود. در بین نقوش مورد بررسی تنها در یک نقش تمامی ویژگی‌های این راسته از پرنده‌ها دیده می‌شود.

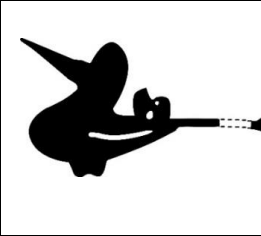
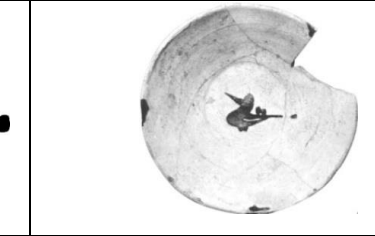
۶-۱- ماهی خورک^{۲۴}

ماهی خورک تمامی ویژگی‌های سبزیقاسانان را دارد. چته کوچک، منقار بزرگ و پر و بال‌های رنگارنگ از جمله ویژگی‌های این پرنده است. سفالگر نیشابوری با علم به این شاخصه‌ها، نقش این پرنده را بر روی سفالینه طراحی نموده است (جدول ۱۳). براساس نقشه پراکندگی و آخرین لیست پرنده‌ها ایران، ماهی خورک (نوع کوچک آن) در منطقه نیشابور به صورت وحشی دیده شده است (Scott and Adhami, 2006, 9).

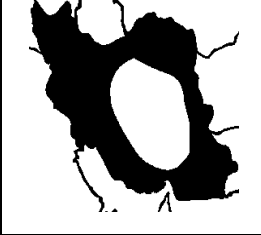

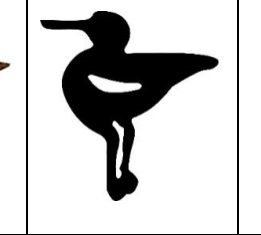

۷- راسته آبچلیک‌سانان^{۲۵}

آبچلیک‌سانان پرنده‌گانی در اشکال و اندازه‌های متنوع و با ویژگی‌های زیستی متفاوت هستند (Higgins and Davies, 1996, 648). انواع تیره‌های این پرنده‌ها در سواحل و کناره‌های آب زندگی می‌کنند به همین دلیل بسیاری از گونه‌های آنها دارای پاها و منقاری کشیده هستند. برخی از گونه‌های این راسته در ایران زیست می‌کنند (Scott and Adhami, 2006, 7) در بین نقوش مورد بررسی تعداد دو نقش ویژگی‌های این راسته از پرنده‌ها را به نمایش می‌گذارد. یکی از این نقوش مربوط به تیره پاشلک و احتمالاً گونه پاشلک معمولی است.

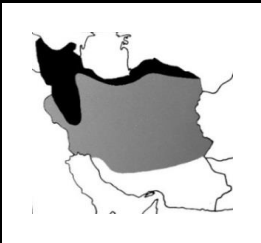

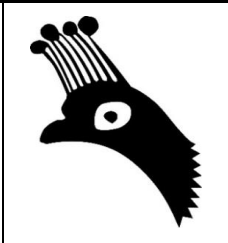

جدول-۱۲ تصویر ماهی خورک به همراه نقشه پراکندگی.

			
نقشه پراکندگی ماهی خورک کوچک. مأخذ: (منصوری، ۱۳۷۹، ۲۲۰)	تصویر ماهی خورک کوچک. مأخذ: (اسکات و دیگران، ۱۳۵۴، ۲۰۴)	نقش ماهی خورک کوچک بر روی سفالینه.	تصویر پرنده بر روی سفالینه. مأخذ: (Wilkinson, 1973, 200, PL. 35)

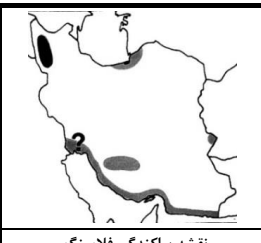
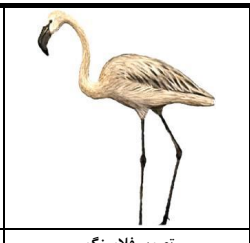
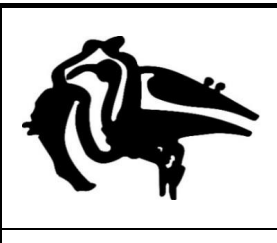
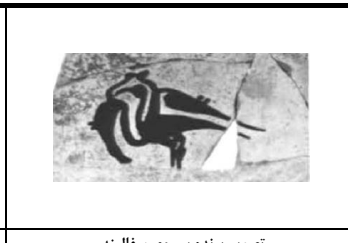
جدول ۱۴- تصویر پاشلک معمولی به همراه نقشه پراکندگی.

			
نقشه پراکندگی پاشلک بزرگ. مأخذ: (منصوری، ۱۳۷۹، ۱۶۲)	تصویر پاشلک بزرگ. مأخذ: (اسکات و دیگران، ۱۳۵۴، ۱۵۴)	نقش پاشلک بزرگ بر روی سفالینه.	تصویر پرنده بر روی سفالینه. مأخذ: (Wilkinson, 1973, 200, PL. 35)

جدول ۱۵- تصویر خروس کولی به همراه نقشه پراکندگی.

			
نقشه پراکندگی خروس کولی. مأخذ: (اسکات و دیگران، ۱۳۵۴، ۳۷۰)	تصویر خروس کولی. مأخذ: (اسکات و دیگران، ۱۳۵۴، ۱۲۳)	نقش خروس کولی بر روی سفالینه.	تصویر پرندۀ بر روی سفالینه. مأخذ: (Wilkinson, 1986, 202, PL. 45)

جدول ۱۶- تصویر فلامینگو به همراه نقشه پراکندگی.

			
نقشه پراکندگی فلامینگو. مأخذ: (اسکات و دیگران، ۱۳۵۴، ۲۶۴)	تصویر فلامینگو. مأخذ: (اسکات و دیگران، ۱۳۵۴، ۵۰)	نقش فلامینگو بر روی سفالینه.	تصویر پرندۀ بر روی سفالینه. مأخذ: (Wilkinson, 1986, 124, PL. 68)

بزرگ است.

۸- راسته لک‌لک سانان^{۲۸}

۱-۸- فلامینگو بزرگ^{۲۹}

فلامینگو پرندۀ بزرگی است که پاهای بلند و گردن دراز به رنگ قرمز و صورتی دارد (Audubon, 1838, 28) علاوه بر این از ویژگی‌های ظاهری شاخص این پرندۀ شکل آویزان و به پایین برگشته منقار و دم کوتاه بریده آن است که سفالگر نیشابوری تمامی آن‌ها را در طراحی خود بر روی سفال نشان داده است (جدول ۱۶). فلامینگو بزرگ پرندۀ ای است که در مسیر مهاجرت خود در منطقه نیشابور در کنار آبگیرها به صورت موقت زیست می‌کند.

تیره‌های مختلف این راسته، جثه‌های بزرگ تا متوسطی دارند و با منقار کشیده و پاهای بلند و گردنی دراز از دیگر پرندگان متمایز می‌شوند. تقریباً تمامی تیره‌های این راسته در مناطق ساحلی و دریاچه‌های شور و کم عمق زیست می‌کنند. راسته لک‌لک‌سانان به ۵ تیره تقسیم می‌شوند بر اساس مطالعات صورت‌گرفته ۴ تیره از این نوع پرندگان در ایران یافت می‌شود (منصوری، ۱۳۷۹، ۱۴) و تنها تعداد یک نقش از این راسته بر روی سفالینه‌های نیشابور وجود دارد. بر اساس شواهد این نقش از تیره فلامینگویان و از نوع فلامینگو

نتیجه

در مجموع در طول بررسی انواع نقوش پرندۀ موجود در کتاب، تعداد ۲۹ نقش در غالب ۸ راسته و ۲۳ گونه مختلف از مجموع ۵۱۷ گونه پرندۀ شناسایی شده در ایران به تصویر کشیده شده است. از این بین بیش‌ترین تعداد گونه‌ها مربوط به راسته کبوترسانان و غازسانان هر کدام با ۶ گونه و کم‌ترین آن‌ها مربوط به راسته سبزیسانان و لک‌لک‌سانان با تعداد تنها یک گونه است. وجود تعداد زیادی از گونه‌های کبوترسانان (از جمله انواع کبوتر، قمری و یا کریم) و غازسانان (به صورت پرورشی) در مناطق مسکونی باعث گشته تا این گونه از پرندگان به صورت روزمره بیشتر در دید سفالگر قرار گرفته و در نتیجه نقش آن‌ها نیز بیشتر بر روی سفالینه‌ها قرار گیرد. در واقع می‌توان اظهار نمود نقش آن دسته از انواع پرندگانی که در بافت مسکونی و در کنار انسان قابلیت زیست دارند بیشتر بر روی سفالینه‌ها دیده می‌شود. وجود دو گونه متفاوت از نقش خروس نیز که در بافت مسکونی بسیار

هرچند بسیاری از مطالعات صورت‌گرفته بر روی نقوش پرندگان سفالینه‌های نیشابور بر روی مباحث نمادین و سمبلیک متمرکز شده‌اند اما با مقایسه انواع این نقوش با گونه‌های مشابه خود در طبیعت می‌توان دریافت که تنها عوامل فرهنگی در تولید و تزئین این گونه سفالینه‌ها تأثیرگذار نبوده و عواملی همچون زیست‌بوم نیز سفالگر را در تزئین آثار خود متأثر نموده‌اند. برای نمونه وجود نقوش پرندگانی از قبیل انواع غازسانان، آپچیلک‌سانان، درناسانان و سبزیسانان که هیچ نوع ارتباطی بین گونه‌های مختلف آن‌ها و عالم نمادین در فرهنگ و هنر ایرانی وجود ندارد نشان‌های بر وجود تأثیرات زیست‌بوم منطقه در تزئین سفالینه‌ها است علاوه بر این عدم وجود نقش پرندگانی مانند هدهد، طوطی، باز، شاهین و امثال آن که در آثاری مانند منظومه منطق‌الطیر عطار نیشابوری نقش اصلی دارند، تأکید بر تأثیر زیست‌بوم در تولیدات هنری از جمله آرایه‌های تزئینی سفالینه‌های نیشابور دارد.

است. از جمله نکات قابل تامل دیگر نبود هیچ گونه نقش پرنده شکاری در میان نقوش است در واقع در بین بیش از ۲۹ نقش پرنده مورد بررسی هیچ یک از آنان ارتباطی با یک گونه شکاری ندارند این در حالی است که انواع پرندگان شکاری از جمله؛ عقاب، شاهین، قرقی، دال، جغد و غیره در منطقه به صورت بومی وجود دارند علاوه بر این در دوران ساسانی تقریباً بسیاری از نقوش پرنده مورد استفاده در آثار هنری مربوط به انواع گونه‌های شکاری است در منظومه‌هایی مانند منظومه منطلق الطیر عطار که از مثنوی‌های تمثیلی عرفان اسلامی است نیز تعدادی از پرندگان مربوط به گونه‌های شکاری هستند.

به چشم می‌خورد تأکیدی بر این موضوع می‌باشد علاوه بر این در بین تمامی گونه‌ها، تنها تعداد ۵ گونه مربوط به پرندگان مهاجر بوده و در منطقه تنها به صورت فصلی دیده می‌شوند. این در حالی است که به جزء طاووس مابقی پرندگان به صورت بومی در منطقه وجود دارند در واقع طاووس تنها پرنده‌ای است که نه به صورت مهاجر و نه به صورت بومی در منطقه دیده می‌شود با این حال تعداد ۴ نقش از مجموع ۲۵ نقش مورد بررسی مربوط به این گونه است. به نظر می‌رسد در ایران و در قرون اسلامی به مانند دوران قبل از آن، طاووس به دلیل زیبایی ظاهریش از جمله پرندگان کم‌یاب و مورد علاقه بوده و به صورت غیر بومی در نواحی مختلف از جمله منطقه نیشابور پرورش داده می‌شده

پی‌نوشت‌ها

منصوری، جمشید (۱۳۷۹)، *راهنمای صحرایی پرندگان ایران*. تهران: ذهن‌آویز.

Audubon, J. James. (1838). *American Flamingo*. Teaching Activities. Board of Trustees, National Gallery of Art, Washington, D.C.

Baptista, L., P. Trail, H. Horblit. (1992). *Family Columbidae (Pigeons and Doves)*. 60-243 in Jdel Hoyo, A Elliott, J Sargatal, eds. *Handbook of the Birds of the World*, Vol. 4. Barcelona: Lynx Edicions.

Derek A. Scott, Ali. Adhami. (2006). *An Updated Checklist of the Birds of Iran*. *West & Central Asian Ornithological Journal (Podoces)*. Vol. 1, No. 1 & 2. pp. 1-16.

Dyke, G., B. Gulas, T. Crowe, (2003). *Suprageneric relationships of galliform birds (Aves, Galliformes): a cladistics analysis of morphological characters*. *Zoological Journal of the Linnean Society*. pp. 227-244.

Godfrey, W. Earl, (1986). *The Birds of Canada* (Revised ed). National Museum of Natural Sciences. 179.

Higgins, P.J. & Davies, S.J.J.F. (editors), (1996). *Handbook of Australian, New Zealand & Antarctic birds*. Volume 3, Snipe to pigeons, Melbourne: Oxford University Press.

Higgins, P.J.; Peter, J.M. & Steele, W.K. (editors), (2001). *Handbook of Australian, New Zealand & Antarctic Birds*. Volume 5, Tyrant-flycatchers to chats. Melbourne: Oxford University Press. pp. 51-55, 457-462, 1191-1207.

Perrins, C, Forshaw, Joseph, ed, (1991) *Encyclopedia of Animals: Birds*. London: Mercyhurst Press.

Wilkinson, C. (1973). *Nishapur: Pottery of the Early Islamic Period*, New York: The Metropolitan Museum of Art.

URL 1: www.iranbirds.com

1. Nishapur Pottery of the Early Islamic Period.

2. Buff Ware.

3. Black on White Ware.

4. Opaue White Ware.

۵. نگ. به نقش B10 صفحه ۲۲۶ و ۲۲ صص ۲۲۸.

6. Passeriformes.

7. Black-throated Thrush.

8. Eurasian magpie.

9. Galliformes.

10. Peafowl.

11. Chicken.

12. Partridge.

13. Columbiformes.

14. Columbidae.

15. Crowned sandgrouse.

16. Gruiformes.

17. Bustard.

18. Grey Crowned Crane.

19. Anseriformes.

20. Mallard.

21. Geese.

22. Swans.

23. Coraciiformes.

24. Alcedinidae.

25. Charadriiformes.

26. Common snipe.

27. Northern lapwing.

28. Ciconiiformes.

29. Greater Flamingo.

فهرست منابع

ادهمی میرحسینی، علی (۱۳۸۷)، *دانشنامه پرندگان*. چاپ اول، تهران: وزارت علوم، تحقیقات و فناوری - بنیاد دانشنامه بزرگ فارسی.

اسکات، درک و مروج همدانی، حسین و ادهمی میرحسینی، علی (۱۳۵۴)، *پرندگان ایران*. چاپ اول، تهران: سازمان حفاظت محیط زیست.

- چنگیز، سحر و رضالو، رضا (۱۳۹۰)، ارزیابی نمادین نقوش جانوری سفال نیشابور (قرن سوم و چهارم ه.ق)، *هنرهای زیبا - هنرهای تجسمی*. شماره ۴۷، صص ۳۳-۴۴.

دهخدا، علی اکبر (۱۳۳۵)، *لغت‌نامه دهخدا*. شماره مسلسل: ۲۳ شماره حرف (ط): ۱ (ط طاهرزاده)، جلد ۳۳، تهران: خورشیدی، دانشگاه تهران.

دیانی، امین‌الله (۱۳۷۶)، *پرندگان خاورمیانه و خاور نزدیک*. تهران: دانشگاه تهران.

Study and Analysis of Bride Figure the Islamic Pottery of Nishapur with Birds in the Ecosystem of the Region

Mohammad Shabani¹, Mohammad Ebrahim Zarei^{*2}

¹Ph.D Student of Archeology, Faculty of Art and Architecture, Bu-Ali Sina University, Hamedan, Iran.

²Professor, Department of Archeology, Faculty of Art and Architecture, Bu-Ali Sina University, Hamedan, Iran.

(Received 21 May 2019, Accepted 22 Jun 2019)

By observing the articles published in the area of Nishapur pottery and especially the decorative patterns of this type of Islamic pottery, which is among the works of art of the Islamic era of Iran, it can be easily seen that many of these papers and studies on the effect of these designs on symbolic works and concepts And the mysteries of the logical system are focused, but was the pottery maker Nishapur when decorating its handmade only influenced by the magic and mysterious works? Did there be any variety of birds around the artist living in his ecosystem that he encountered on a daily basis did not affect his ability to design and catalog his pottery with the role of a bird? By analyzing these questions, an analytical approach has been attempted to investigate the hypothesis that there are good biological conditions for migratory and non-migratory birds in general in the great Khorasan, and in particular in the Nishapur area, it seems that the Nishapur potter In addition to the symbolic concepts, it was also affected by the creation of motifs from the types of birds present in its environment, and attempted to design images of any type of bird to be observed with its natural features on the pottery, by redesigning the types of patterns used in clay dishes In the book “early Islamic pottery of Nishapur” Compilation to Charles Wilkinson’s Leaf Characteristics and the comparison of their apparent features and species of birds in the nature of the region as well as their biological domains, the impact of the ecosystem on the artwork of Nishapur (including bird motifs). In this research, using a descriptive-comparative method, we have tried to study the information of the pictures of pottery published in the book “Islamic early pottery of Nishapur “ written by Charles Wilkinson. In this research, the role of the bird on the pottery has been redesigned with the help of design software, and in order to carry out com-

parative studies, designed motifs with images of birds species published in the books, are placed inside a table and in addition to the comparison. By studying the pottery in the book, more than 29 roles were identified that were not repeated and showed different characteristics of certain species of the bird. After studying the features of the motifs and comparing them with similar species, it was determined that all motifs were dominated by 8 orders and There are 23 different species, among which the major volume is related to birds that are generally able to live and live in residential areas and people have close links with them. Importantly, no bird was found among the motifs. However, on the Sassanid artistic productions, most of the birds’ motifs have been used. In addition, in the ecosystem of the region, there are a variety of bird species that their motifs In the Sassanid period and in works such as the Masnavi, the allegory of the Almighty of Attar has been used.

Keywords

Islamic Pottery, Nishapur, Ecosystem, Bird Motifs.